

חיוב מזונות – צרכים בסיסיים ולפי יכולת האב בלבד¹.

בבתי הדין והמשפט עולה מדי יום ביומו שאלת חיובו של אב במזונות ילדיו כאשר הוא עני או ששכרו נמוך ומתקשה הוא לעמוד בתשלום דמי המזונות.

נשאלת השאלה מהי אחריותו של האב למזונות ילדיו, האם הינו כבעל חוב, האם חיי קודמים לחיי ילדיו? לשאלה זו מצטרפת השאלה מהם המזונות בהם חייב האב מן הדין, האם כעני שבישראל ובמזונות הכרחיים בלבד או לפי רמת החיים המתאימה לרמתה הסוציאקונומית של המשפחה הספציפית.

נקדים ונאמר, משפחה היא ברית, ברית בין האיש והאשה, בין ההורים לילדיהם ובין הילדים להוריהם.

משפחה במהותה הינה דאגה אמיתית האחד לשני, בין בני הזוג ובין הורים וילדים.

הילדים מחויבים בכבוד הוריהם ובדאגה לשלומם ורווחתם, "מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא" (קידושין לא ב), וכך גם ההורים דואגים לשלומם ורווחתם של ילדיהם יוצאי חלציהם "למולו, ולפדותו, וללמדו תורה, ולהשיאו אשה, וללמדו אומנות; וי"א: אף להשיטו במים" (שם כט א).

חובות אלו, הינם חובות מוסריים אנושיים בסיסיים, שאינם צרכים שום חיוב דיני הלכתי בכדי שהאדם ינהג על פיהם, ואף בעלי החיים ואפילו האכזריים שבהם דואגים ומרחמים על בניהם.

אין הבדל בזה בין בן לבת ולא בין האב לאם, כשם שמצופה מהאב לדאוג לילדיו בפרט בהיותם חסרי ישע ויכולת, "כרחם אב על בנים וכו'" (תהילים קג יג), כך ויותר הצפייה מהאם "התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה?" (ישעיה מט טו).

כל אב ואם יעדיפו את טובת ילדיהם וחייהם על פני חייהם שלהם, כשם שהאיש יקריב את עצמו למען חייה של אשתו והאשה תקריב את חייה למען בעלה, ואף לא יעלה אדם על דעתו כי הכלל של "וחי אחיך עמך – חיך קודמים לחיי חברך" (ב"מ סב א) יחול גם על יוצאי חלציו או על אשת בריתו וכל אב ואם ימסרו את נפשם בכדי להציל את יוצאי חלציהם, ועל יעקב אבינו נאמר "והוא עובר לפניו", ובקללה מתואר מצב קיצוני כ"כ של רעב עד שאמא שהיתה רכה וענוגה "תרע עינה באיש חיקה ובבנה וביתה ובשליתה היוצאת מבין רגליה ובבניה אשר תלד וכו'" (דברים כח נז)

¹ להשלמת הדברים והרחבתם מומלץ לעיין במאמרים:

[שיעור גובה המזונות הראוי.](#)

[שיעור גובה המזונות הראוי - המשך.](#)

[מזונות קטני קטנים - צדקה או חיוב משפטי, הלכה וחוק אזרחי.](#)

ומנהג כל אב ואם באשר הם ללכת למרחקים ולסכן נפשם בכדי להביא טרף לעולליהם "היתה כאוניות סוחר ממרחק תביא לחמה, ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחוק לנערותיה"(משלי לא).

הדברים פשוטים ואין צריך להאריך בהם בטבע האנושי הבסיסי של האדם באשר הוא אדם, ובזה אין שום הבדל בין אב לאם.

וודאי שהורים יצמצמו מרצונם על מזונותיהם שלהם ואפילו בשביל שלעולליהם יהיה מעבר למזון ההכרחי, ואף בשביל חוגים ומותרות וכדומה, שאינם הכרח, יצמצמו ההורים משלהם ויעניקו לבניהם, וכך הדריכונו חז"ל חולין דף פד עמוד ב

דרש רב עזריא, זימנין אמר לה משמיה דרבי אמי, זימנין אמר לה משמיה דרבי אסי: מאי דכתיב טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט - לעולם יאכל אדם וישתה - פחות ממה שיש לו, וילבש ויתכסה - במה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו - יותר ממה שיש לו, שהן תלויין בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם.

וביאר בלב אריה שם לגאון מבראד וכי מניין לו לספק לאשתו ובניו מלבוש יותר ממה שיש לו ותירץ

"היינו ממה שמצמצם עצמו לאכול ולשתות פחות מכדי היכולת מזה יוכל לפזר על אשתו ובניו יותר מכדי יכולתו דאל"כ מאין יבוא עזרו לכבדם יותר מאשר תשיג ידו... ובכזה אמרו בכתובות עושה צדקה בכל עת זה הזן אשתו ובניו"

אם כן, הא דהורים דואגים לילדיהם יותר מאשר לעצמם, ויחסכו מפתם ואף ימותו ברעב ולא יראו את בניהם גוועים, טבע העולם ומוסר בסיסי הוא.

וכאן מונח מוקש גדול ומקום לטעות ולחשוב, כי ביה"ד יכפה את ההורים להתנהגות הבסיסית הנ"ל, וממילא במקום שאחד מהשנים ימות ברעב או יזדקק לצדקה, נכפה את האב ואת האם לתת את פיתם ולמסור את נפשם למען ילדיהם **בעל כרחם**, ומכאן מגיעים לעיתים קרובות לאבסורד גדול, שנוטלים מהאב את כל ממונו, ונשאר הוא בעירום וחוסר כל, ובלבד שלילד יהיה מזון משובח ובשפע גדול, ביגוד כפי צו החברה והאופנה וחוגים ובילויים וכל שאר מותרות המקובלות בדור השפע והנהנתנות, שהרי, לכאורה, האב משועבד לרווחת בנו.

אך, על כגון דא שאינו אמיד נאמר "ופקדתי על כל לוחציו, ואמר ר' יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב: ואפי' על גבאי צדקה"(ב"ב ח ב).

וכבר מפורש בירושלמי, שאפילו חובות האב כלפי בנו הנלמדים מדאורייתא, האמורים במסכת קידושין הנ"ל אין לכופו עליהם וזה לשונו:

מה למצוה או לעיכוב [מיבעיא ליה אם מצות האב על הבן למצוה לחוד וקרא עצה טובה קמ"ל לאב לעשות כן לבנו או דלמא אפי' לעכב וכופין אותו על כך(קרבן העדה)], נשמעינה מן הדא [נלמד מהמעשה דלהלן], בר תרימה אתא לגבי רבי אימי אמר לי' פייס לאבא דיסביני אתא [בר תרימא ביקש מרבי אמי שיפייס וישכנע את אביו לקיים מצותו ולהשיאו אשה] פייסיה ולא קביל עלוי [ניסה לפייסו ולא שמע לו, ורבי אמי לא כפה אותו על כך], הדא אמרה למצוה אין תימר לעיכוב הוה ליה לכופניה [זאת אומרת שכל מצוות הבן על האב למצוה אך לא לעיכוב, דהיינו שביה"ד אינו יכול לכפות על האב לקיים מצותו].(ירושלמי קידושין פ"א הל"ז).

וכ"פ להדיא כירושלמי בשו"ת הרשב"א חלק ב סימן שכא

אבל בכור שהוכר ויש לו ולא רצה האב לפדותו הוא חייב לפדות את עצמו וכו' **אין אותו ולא את האב. שדבר זה למצוה נאמר ולא לעכוב.** וכן נראה לי ממה שאמרו בירושלמי בפ"ק דקדושין גבי מצות הבן על האב. דגרסין התם מה למצוה או לעכוב, כלומר מה שאמרו שמצות אלו לאב על הבן למצוה בלבד ולא לעכוב או אפי' לעכוב. נשמענה מן הדא בר גרדא אתא לגביר דאמר ליה פייס לאבא דיסכנן /דיסביני/. אתא אמר ליה ולא שמע ליה הדא אמרה למצוה אין תימר לעכוב הוה ליה מכופניה ע"כ. **ונראה שעל כל מצות הבן על האב השנויות שם למולו לפדותו להשיאו אשה ללמדו תורה ללמדו אומנות ולהשיטו בנהר, אמרו כן.** ולא על להשיאו אשה ולהשיטו בנהר בלבד. שאם כן היה להם לפרש ולהוציאו להשיאו אשה למצוה או לעכוב.

וכן נקט ר"ש מקינון בספר הכריתות ח"ה ש"ב אות מ"ה.

וכ"פ בשו"ת דבר אברהם ח"ב סי' א אות ו.

וכ"פ בשו"ת דברי שלום (לרבי שלום יצחק מזרחי דיין ביה"ד הגדול) חלק יו"ד סי' קלט, ועיי"ש שהביא מחלוקת בדין מילה ופדיון הבן אי נקטינן כרשב"א או שהירושלמי מייירי בשאר מצוות, אך, לכו"ע בחיוב ללמדו אומנות וכדומה) מה נכנס כיום במחציות חינוך), לית מאן דס"ל דכייפינן לאב.

וכך כתב בנתיבות המשפט לגר"ח אלגזי על דברי רבנו ירוחם נתיב כג חלק ה', וכ"כ בלב אריה הנ"ל, כי יש להבדיל בין חיובים שביד ביה"ד ובסמכותו **לכפות**, לבין חיובים מוסריים, שאסור לביה"ד להתערב בהם, ודיין הכופה על כך הרי הוא גזלן ועתיד ליתן את הדין.

לפיכך, שומא על ביה"ד לבדוק שני דברים בטרם יתערב ויפסוק דין בכפיית תשום מזונות, ראשית, יבדוק ויבחן ביה"ד מהי יכולת האב, שנית יבחן ביה"ד בכלים מקצועיים מהם צרכי הילד האמיתיים ומהם המרכיבים שעליהם ניתן לכפות באב **שיש לו יכולת.**

כבר ראינו לעיל בירושלמי, שאע"פ שהאב מחויב ללמד בנו תורה ואומנות ולהשיאו אשה וכדומה, ביה"ד יכול לנסות ולפייסו לכך, אך, לא ניתן לכפות על כך, וכתבו בקרבן העדה ושיירי הקרבן שם דאף על לימוד אומנות לא ניתן לכוף, ולפיכך כל התשלום עבור הוצאות חינוך וק"ו חוגים צריך להיות בהסכמה וללא כפיה.

ובענין המזונות והכסות ושאר צרכים ועלותם הריאלית, הארכנו רבות במקום אחר² להוכיח כי ילד ממוצע צורך מזונות ומלבוש ושאר צרכים בסכום של כ 700-800 ₪ לחודש שלם וזה הרבה מעבר למזונות עני שאותם מחייב השו"ע ואכמ"ל.

² 'מאמר שיעור גובה דמי המזונות הראוי' ומאמר 'שיעור גובה דמי מזונות-המשך'.

ועתה נדון בנידון דידן, דהיינו בשאלה מה היחס בין יכולת או אי יכולת האב לבין חובתו לשלם מזונות לבניו, וכוונתנו איננה למה שהבאנו לעיל, דהיינו כיצד **ראוי** לאב ואם נורמליים להתנהל ולדאוג לילדיהם גם כשהם עניים, שבזה אין הבדל מוסרי טבעי בין האב לאם, ואדרבא מצופה מהאם יותר מהאב שתרחם על יוצאי חלציה, ולא תשליך אותם על אביהם לבדו, בבחינת יארוז ילדה ואבני מתא שדיא, אלא אנו צריכים לדון מה ההלכה **מחייבת** את האב, גם אם כנגד רצונו ומה בי"ד יכולים לחייב **ולכוף ולהוציא ממנו בעל כרחו**.

וצריך לזכור, כי חובת הבן בכבוד הוריו ובדאגתו לרווחתם **עולה** על חובת האב לבניו, כמבואר ביו"ד רנא ג' "יקדים פרנסת אביו ואמו, אם הם עניים, והם **קודמים** לפרנסת בניו. ואחר כך בניו", ובודאי כשהבן, כל שהינו בר דעת וכ"ש כשהינו בר מצווה אסור לו לקחת מאביו הדחוק ויאכל ויחדי בעוד אביו 'טוחן בריחיים' ונאנק תחת עול המזונות.

וכבר ידוע, כי ביהדות חובת הבן לדאוג לאביו היא ערך יסוד כבר מעשרת הדיברות, ומפורסם הסיפור מהגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל שטס פעם מאמריקה לארץ ישראל. לצידו ישב מזכיר ההסתדרות דאז, ירוחם משל. הגאון עסוק היה בספרו, ומר משל עסק בשלו. מידי כמה דקות הופיע נכדו של הרב, שהתלווה אליו לטיסה, ניגש לסבו ושאלו ביראת כבוד: "האם סבא צריך משהו, האם הכל בסדר. הכיסא נוח? אולי משהו לשתות?" התעניינות מכל הלב, בכבוד עצום ורב. מר משל בחן בהתעניינות את הנער. "מי הבחור?" שאל. "נכדי", השיב הרב. נאנח מר משל: "הנכדים שלי, רק יודעים לבקש בקשות. לא שכחו לפני הטיסה להגיש לי רשימת קניות מפורטת. סבא תקנה וסבא תביא. סבא קיים אצלם רק כאשר הם צריכים משהו... ומי חולם על כזה כבוד ויקר?" "אסביר לך את ההבדל", אמר הרב, אני חינכתי את ילדי ונכדי, שאנו צאצאי אברהם אבינו, 'האדם הגדול בענקים', שהנחיל את מורשתו לבניו אחריו 'לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט'... לעומת זאת, אתה חינכת את ילדיך ונכדיך, על פי השקפתו הבאושה של דרווין, כי החיים הם תוצאה של אירועים מקריים, ומוצא האדם מן הקוף, ואם כן מדוע שיעריך אותך?! הרי אין אתה בעיניו אלא חוליה המקשרת בינו לבין הקוף... אתה מקורב אל הקוף, ואילו הוא אדם מושלם יותר ממך"... ומר משל נאנח בשנית...

בשיח הזכויות הרדיקאלי של תרבות המערב, הרי ש'זכויות הילד' הינן קודמות לכל דבר, והוריו, ובפרט אביו, צריכים לרקוד לפי החליל שלו ולספק לו את כל מאוויו ושגינותיו, אבל היהדות דורשת להיפך, שהילד הוא זה שיכבד את הוריו וידאג לרווחתם, הוריו מולידיו, שהיו שותפים עם השי"ת ליצירתו והבאתו לעולם, ולהם הוא חב את חייו, והוא זה שידאג לכל מחסורם, ובזה, אף אביו קודם לאמו(קידושין לא א), וילפינן מגוי עד היכן כיבוד אב שיפסיד הון כסף שיכל להרויח ולא יצער את אביו(שם).

אם כן, מהו חיוב המזונות שהטילו חז"ל על האב?¹

חיוב המזונות נחלק לשנים, האחד מוסרי כנ"ל והשני חיוב מדינא, שהינו בר כפיה, דהיינו, מכיוון שילדיו הקטנים הינם חסרי ישע ואינם יכולים לדאוג לעצמם, הרי שחייבו את האב מן הדין ובעל כרחו לספק להם את המינימום הנדרש, לא לפי עושרו, מעמדו וכבודו, אלא, **כדי צרכיהם בלבד** (כמפורש בשו"ע אהע"ז עג ו וח"מ וב"ש ריש סי' עא), דהיינו שיש לאב לזון ולהלביש את ילדיו מן הדין בכדי צרכם **כעני שבישראל** ושיעור זה, **ורק זה**, ניתן לגבייה בכפיה ע"י ביה"ד, אך, מעבר לכך, מעבר לצרכיהם הבסיסיים, הרי שהאב בטוב לבו ובבחירתו יעניק לילדיו ויפנק אותם כפי יד ה' הטובה עליו ובהתאם לדרכו החינוכית אולם, לא ניתן בשום אופן לכופו על כך.

במזונות ילדיו פסקו הרמב"ם והמחבר דלעולם אינו חייב אלא בכדי צרכם ואפילו הוא עשיר גדול, וז"ל המחבר בסימן עג סעיף ו

בניו ובנותיו עד בני שש, חייב ליתן להם כסות וכלי תשמיש ומדור, ואינו נותן להם כפי עשרו, אלא כפי צרכן בלבד.

וכפי שביאר בחלקת מחוקק שם ס"ק ו

דדוקא גבי אשתו דרשין מקרא דעולה עמו וחייב לכבדה יותר מגופו אבל בניו אם נותן להם כדי צרכן ההכרחי יוצא בזה:

אמנם, יש הרוצים לומר שדין זה שנותן להם כדי צרכם בלבד נאמר רק במדור וכסות ולא במזונות, ונימוקם עמם, דהא במזונות אם ייתן מעט, הרי שהאם לא תעמוד על עצמה ותתן להם משלה, נמצא דלא גרע מארחי פרחי, שחייב ליתן לה מזונות שתוכל לתת להם ולא תקמץ ממאכלה, וראיה לדבר מלשון הרמב"ם בהלכות אישות פי"ב הלי"ד ושו"ע סי' עא ס"א **"כשם** שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים", וס"ל שגדר וגובה שיעור מזונות ילדיו הינו בהתאם לעושרו כפי שחייב לאשתו, ואף יש שהגדילו לומר דפסקו כר"ן לחומר שמקור החיוב הינו מכח חיובו לאשתו כנ"ל, אמנם, גם לסוברים כן, יודו דלאחר הגירושין, שפטור ממזונות אשתו, ודאי שילדיו חייב מחיוב עצמאי ושונה כשיטת הרא"ש שאפילו בפנויה וארוסה חייב, ובכה"ג ודאי שחייב בכדי צרכם בלבד ולא עדיף חיוב מזונות מדין חיוב כסות ומדור, ועיין במקום אחר³ שהארכנו להוכיח שחיוב זה שלאחר מיתה או גירושין הינו חיוב קלוש ואכמ"ל.

ובשו"ת אגרות משה ח"א סי' קו חילק בין מזונות וכסות וכתב שבחייב מזונות לאשתו[בנשואה] יודה הרא"ש שיש חיוב נוסף כדין ארחי פרחי לזון את ילדיו, וחדש דהיינו במזונות, משא"כ בכסות הרי לא תיתן האם את כסותה שלה לילד

³ מאמר ' מזונות קטני קטנים – חיוב משפטי או צדקה'.

עיי"ש. ופשיטא דבמקום שאינו חייב במזונות האם כגון גרושה או פנויה יודה האג"מ דאינו חייב אלא מכח דעת הרא"ש וכפי צרכם בלבד.

אכן גדולי האחרונים כתבו שהאב חייב גם בהיות אשתו עמו וגם לאחר הגירושין רק בכדי צרכם של הקטנים ולא לפי עשרו ותירצו את דברי הרמב"ם "כשם" וכו' באופנים שונים ואכמ"ל.

וכ"כ חלקת מחוקק סימן עא ס"ק א

לא נתבאר אם די שנותן להם במזונות כל דהו או שצריך לזון אותם כשם שהוא זן את אשתו והם עולים עמה וע' בר"ן שכ' שמדין מזונות אמן נגעו בהם היה משמע קצת שצריך לזון אותם במזונות שנותן לאמם אבל להרא"ש בדין הבא על הפנויה ס"ס זה שאע"פ שאינו חייב במזונות שלה חייב הוא במזונות בנו הנולד ממנה משמע קצת שאין הבן נגרר אחר אמו וע' בס"י ע"ג ס"ו גבי כסות ה"ה מזונות ועיין לקמן ס"י קי"ד ס"ו.

דהיינו שדין חיוב כדי צרכם [ובלשון הח"מ - מזונות כל דהו] נכון במזונות כמו בחיוב כסות ומדור, בוודאי לשיטת הרא"ש דאזלינן להלכה כוותיה.

וכשם דבמתחייב לבת אשתו לזונה אינו חייב לפי כבודו וכבודה אלא מינימום כמשרה אשתו ע"י שלישי כך גם בחיוב שחייבוהו חז"ל בילדיו הקטנים.

ומקור הדין והחילוק הינו בתלמוד ירושלמי מסכת כתובות פרק ה הלכה ו

דתני אשתו עולה עמו אבל לא יורדת עמו אלמנה ובניה יורדין אבל לא עולין הפועלין עולין אבל לא יורדין הבת לא עולה ולא יורדת.

וכפי שפסקו הרמב"ם הלכות אישות יט יא ושו"ע ס"י קיב ס"ו וז"ל

אלא שהאשה פוסקין לה לפי כבודה וכבוד בעלה, ולבת פוסקין לה דבר המספיק לה בלבד.

ושם להדיא ביארו דה"כשם" או בלשונם שם "כדרך שפוסקים" הינו לענין תוקף הגביה ולא לענין שיעור קצבת המזונות.

וכ"פ להדיא בית שמואל שם ס"ק א

ואין זנין אותה לפי עשרו כמ"ש בס"י ע"ג לענין כסות.

וכ"פ מגיד משנה הלכות אישות פרק יג הלכה ו

ולא האשה בלבד וכו'. זה פשוט שהפרנסה והכסות הרי הן כמזונות וכן הזכירו בגמרא בהרבה מקומות פרנסה בכלל מזונות וכתב רבינו ואינו נותן להם כפי עושרו לפי שלא הוזכר חילוק בין העשיר לעני אלא באשה ופשוט הוא:

וביאר מעשה רקח הלכות אישות פרק יג הלכה ו טעם החילוק משום שתוקף חיוב מזונות קטנים נמוך מחיובו לאשתו וז"ל

וגם ידוע שדעת רבינו שמזונות האשה הם מדאורייתא כמ"ש בריש פ"ב והכסות בכלל הפרנסה משא"כ בבני דאין חיובו מדאורייתא כלל וק"ל:

וכ"פ שו"ת הרשב"ש סימן תקב

ולענין פסיקת מזונות הבת **כפי מה שצריכה ולא כפי עשרו**. יפה דנת, וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהלכות אישות וכן היא בספר אבן העזר וכן הסכים הרב בעל מגיד משנה ז"ל דדוקא באשתו הוא דאמרין עולה עמו ואינה יורדת.

וכ"פ בשו"ת לב מבין להר"מ בירדוגו סוס"י קל"ח

מ"מ אינו נותן להם מזונות אלא **פחותים כמו משרה אשתו ע"י שלישי ואפילו אם הוא עשיר** א"צ ליתן **מזונות בניו לפי עושרו אלא כפי עוניו**.

ובדינא דחיי לאוין פ"א דף פב טור ג לרבנו בעל כנה"ג כתב דלדעת מהר"ם מרוטנבורג ועוד ראשונים אפשר לדייק שחייב כפי כבודו ועושרו מדין מזונות אשתו כדעת הר"ן, אך מסיק וכותב

ומיהו כיון דנפק מפומה דהרמב"ם ז"ל דאפילו בבניו ובנותיו הקטנים אינו נותן להם אלא כפי צרכם, אע"פ שנראה מכל הנך רבנותא שכתבתי דנותן להם לפי עשרו לענין מעשה אין לנו כח לעשות נגד הרמב"ם, חדא, **דמספיקא לא מפקינן ממונא ותו**, שהרי אפילו כל הנך רבנותא ז"ל איפשר ליישב בדבריהם בדוחק כדברי הרמב"ם ז"ל, וכיון דלא איתמר בפירוש בדבריהם אלא מכללא איתמר והרמב"ם כתב בפירוש דאינו נותן להם אלא לפי צרכם הכי נקיטין.

עכ"פ גם הוא מודה אף לשאר הראשונים דאפשר דפליגי על הרמב"ם דהיינו בהיותה אשתו אבל אם מתה או התגרשה לכו"ע חייב כפי צרכם בלבד וז"ל שם

ומיהו במזונות הבנות דלאחר מיתה [של האם] מודינא דאינו נותן להם אלא לפי צרכן כיון דאינן תלויין במזונות אשתו אלא מתנאי ב"ד הם ניזונות **ולא מצינו שחילקו בין עשיר לעני אלא דוקא במזו' אשתו והדומה להם**.

וע"ע אוצר הפוסקים סי' עא עמ' 106.

העולה מכל הני רבנותא שהאב חייב לזון את ילדיו רק בכדי צורכם ולא כפי עושרו והדברים פשוטים.

ועתה יש לדייק עוד בדברי הרמב"ם והמחבר שהרי כתבו בלשונם **"כדי צרכם"** ובסימן פ"ב סעיף ו כתב

הגרובה אין לה מזונות, אף על פי שהיא מניקה את בנה, אבל נותן לה יותר על שכרה דברים שהקטן צריך להם, מכסות ומאכל ומשקה וסיכה וכיוצא בזה;

ובילדים מעל גיל 6 כתב שכופין אותו מדין צדקה באיש דאמיד לצדקה נותן **צדקה המספקת להם**.

ולבנותיו אחרי מותו כתב המחבר בסימן קיב ס"ו

אלא שהאשה פוסקין לה לפי כבודה וכבוד בעלה, ולבת פוסקין לה דבר המספיק לה בלבד.

ואילו בבת אשתו כתב שנותן לה כדין המשרה אשתו ע"י שלישי והוא כעני שבישראל.

ויש לשאול האם כדי צרכם או דבר המספיק להם מקביל למשרה אשתו ע"י שלישי כלומר מזונות הילדים שהאב מחוייב בהם הינם כעני שבישראל או שמא שיעור שונה הוא וא"כ מה הגדרתו.

ואכן בפסקי דין רבניים חלק ט עמוד 259 העלה הגר"י קאפח ספק זה ולא הכריע וז"ל

הרי הלכה מפורשת היא שאין האב חייב לזון את בנו לפי רמתו ובודאי לא לפי רמת אשתו הגרושה, אלא לפי צרכיו (ראה סי' ע"ג ס"ו). ואשר למושג לפי צרכיו אם כעני שבישראל או כבינוני או שבכל זאת יש להתחשב ברמת שני ההורים גם יחד, וההרגל של הבן, אין כאן מקומו.

לעיל הבאנו משו"ת לב מבין,, שנקט בפשטות ששיעור משרה ע"י שלישי הנאמר בעני שבישראל הוא השיעור המחויב במזונות ילדים גם בעשיר שבישראל, וכ"נ מלשון החלקת מחוקק הנ"ל שיעור "כל דהו", ולפ"ז מדובר על שיעור מינימאלי ביותר ואין הבדל בין בת אשתו לבניו ובנותיו.

אמנם יש שחילקו וסברו שכדי צרכם הינו שיעור גבוה יותר דהיינו צורכיהם **בהתחשב ברמת הכנסתו של האב**, אך, ברור שלא לפי כבודו ורמת המחיה שלו שזה חיוב באשתו בלבד.

ועיין בפסקי דין רבניים חלק ט עמוד 255-6 עיי"ש באורך.

העולה מהנ"ל, שישנה מחלוקת האם מחייבים אותו לזון את ילדיו כפי עני שבישראל, דהיינו שמחויב ברשימת מוצרים סגורה ומנמלית המופיעה בהלכה של משרה אשתו ע"י שלישי, והוא מזון עניים בלבד, כך סוברים החלקת מחוקק והלב מבין או שמחייבים אותו כפי צרכי אדם או ילד **בינוני אפילו אם האב עשיר וכ"ש כשהוא עצמו משתכר כבינוני או עני לכו"ע לא נחייב אותו לזון מעבר לרמת החיים שלו בעצמו**.

ופשוט הדבר, כי מעבר לצרכיהם הבסיסיים כעני שבישראל או כבינוני, שבו הינו מחויב מן הדין, ראוי לאב שיתן כדין צדקה די מחסורו אשר יחסר לו, אך, ביה"ד אינו יכול לכופו לכך, ואף י"א דאדרבא טוב הדבר מאד שאת הצרכים האלו יתן האב **בעצמו** לילדיו בזמנים שהם אצלו, שידעו להכיר לו טובה ויהיו קשורים אליו וכפי שמבקשים אבות רבים.

בבתי הדין נהגו רבים לחייב כפי עושרו וכשם שחייב באשתו, וכתב במשפטי שמואל מהדו"ב סי' ג אות י' שהוא מדין צדקה די מחסורו אשר יחסר לו, אך, הדברים מתמיהים ביותר, דזהו נגד כל הפוסקים שכתבו בפירוש שא"א לחייבו, ופשיטא, דגם לדידהו יש לבוא מדיני הצדקה, ולכוף אותו רק באם הינו עשיר ואמיד גדול, וכן לא יותר מחומש נכסיו (ועיין בזה בזה בתשובת הגם שאול סימן כ' ובאריכות רבה בדו"ד באריכות ובטוב טעם בין הגאונים הגרא"א אדרי והגר"צ לוז), וכ"ש **דאין לחייבו יותר ממה שהוא מוציא**

על צרכיו שלו, שהרי לכו"ע אינו חייב לזון את ילדיו ברמה גבוהה משלו, וכ"כ שם הגרש"ב ורנר שאם הוא מנהיג עצמו בצימצום אפי' שהוא עשיר גדול אין לחייבו לזון בניו ברווח.

עכ"פ, פשוט הדבר, כפי שראינו, שרוב ככל הפוסקים לא עלתה על דעתם לחייבו מעבר לכדי צורכם, ופשיטא דאנן לית לן כח להוציא ממון אפילו במחלוקת שקולה וכ"ש הכא שהוא כנגד כל הפוסקים ונגד שו"ע ורמב"ם כדכתב בדינא דחיי לעיל.

יתירה מזאת, והוא יסוד גדול בדיון, שאין לחייב את האדם מעבר ליכולתו, ולכן, גם חיוב מינימאלי זה הינו **אך ורק באב שיש ביכולתו לזון את ילדיו וזאת לאחר שיהיה לו בכדי לפרנס את עצמו**.

הסברא הינה משום שמזונות ילדים אינו חוב כספי שחייב האב לילדיו כלוה ומזיק וכדומה, אלא חיוב לזון ולדאוג לילדיו, ולכן האב קודם במזונותיו לילדיו.

וכך מצינו בגמרא מפורשת בחולין פד א "ללחמך וללחם ביתך – לחמך **קודם** ללחם ביתך", וכן פסק הרמ"א ביו"ד רנא ג "פרנסת עצמו קודמת לכל אדם",

לפיכך, בטרם יחייב ביה"ד את האב בכפייה לזון את ילדיו, אפילו לפי המינימום האמור לעיל, יש לנו להשאיר לאב בכדי מחייתו טרם נחייבו לזון את ילדיו.

וכ"ש שיש להשאיר לאב בכדי מחייתו טרם נחייבו להעביר כסף לגרושתו לכלכלת ילדיו כשהם אצלה, שהרי מחויבותו אליהם כשהם אצלו והוא **היחיד** שיכול לזונם גבוהה ממחויבותו לזונם כשהם אצל אמם וגם היא יכולה לזון אותם, [לא נאריך במסגרת זו במחלוקת הרמב"ם והרשב"א אף בקטני קטנים האם יש חיוב כשיש להם יכולת לזון ממקום אחר ובשיטת האחרונים הסבורים שאילו ראה המחבר את דברי הרשב"א היה חוזר בו כדפסק בדברי משה אמרלו ח"א מח].

למעשה, אין ספק שאדם המשתכר שכר מינימום של 5000 ₪ נטו שנחייב אותו בבדמי מזונות ומדור, אפילו במינימום האמור לעיל, וק"ו בן בנו של ק"ו אם נחייבו בדמי המזונות המקובלים בביה"ד ובביהמ"ש ובנוסף לכך אף בהוצאות חינוך, פעוטון ומעון הרי שאדם זה ירעב ללחם בעצמו, ולכן במצב זה האב פטור מדמי המזונות לחלוטין וגם לכשירווח לו לא יחוייב רטרואקטיבית.

כך פסק בשו"ת מהרשד"ם חלק יורה דעה סימן קסו וז"ל:

"...ועתה אני אומר דמה נפשך או יש סיפק ביד האיש הזה לפרנס את בניו או אין סיפק בידו, אם אין ספק בידו פשיטא שאפי' קטני קטנים אין לכוף אותו וכי מן הסלע נוציא מים..."

וכן כתב בשו"ת זרע אמת ח"ב יו"ד סימן קח

"דבר תימה, דהיאך יזונם משלו אם אין לו, הלא כשל עוזר ונפל עוזר דמאין יושיעם"

וכך פסק להדיא בשו"ת שופריה דיעקב סימן ס' שאפילו בקטני קטנים לא ניתן לחייב את האב אם אין לו.

וכ"פ בשו"ת שושנים לדוד (צאבח) אהע"ז סימן כב

שמאחר שאין לאל ידו...הדבר פשוט שאין עליו שום חיוב מזונות ואפילו לבת הקטנה... והגם שמצינו להרב ט"ז סי' עא סק"א וז"ל חייב אדם לזון אפילו אינו אמוד וכן הביא הרב"ש.. עכ"ז נראה לקוצ"ד דהאי אינו אמוד בממון הראוי ליתן צדקה המספקת להם, אבל ס"ס אמוד ליתן המועט שאינו מספיק, אבל בשאינו אמוד ליתן כלום אפילו בתוך שש אין עליו חיוב מזונות אפילו לחם ולפת עכ"ל.

ושם הכריע כשופריה דיעקב דלא מבעיא דמצד התקנה אין עליו חיוב אלא אפילו התחייב מעצמו חיוב הוא בטעות והדר.

וכעין זה פסקו הגר"י קאפח הגר"מ אליהו והגר"ש מזרחי בפד"ר ט עמ' 355

ביחס לגובה מזונות הבת הקטנה (פחות מבת שש). נכון הדבר שהסכום הוא אפסי לפי יוקר הכלכלה היום במדינתנו, אך הרי הדבר תלוי בהוכחות על גובה הכנסתו של האב. הדרך פתוחה לפני האם להגיש תביעתה לביה"ד האזורי להעלות את גובה מזונות הבנות, בכל עת שתמצא הוכחות על גובה הכנסות האב. הדרך פתוחה לפני האב להגיש בקשתו לפני ביה"ד האזורי ולהוכיח את אי יכולתו להשתכר ולהרויח לפרנסת בנותיו.

וכ"כ פרישה חושן משפט סימן צז וז"ל

דמזונות אשתו בין למאן דאמר שהם דאורייתא בין למאן דאמר דרבנן על כל פנים **מסתברא דלא חייבתו התורה ולא חכמים בתורת חוב דהיינו להרעיב נפשו וליתן מזונות לאשתו על כל פנים כדין בעל חוב**. אלא חייבתו תורה או חכמים להיות אשתו כגופו דהיינו ליתן לה שארה וכסותה כמו שמאכיל ומלביש נפשו ואף שקנו ממנו בקנין סודר על כתובתה ומזונותיה מכל מקום לא נקנה כי אם על פי מה שחייבתו תורה וחז"ל וכפי הנהוג

ונראה דאם באשתו פטור ולא חשיב בעל חוב כ"ש בבניו הקטנים ודאי שמן הדין אינם כגופו ולא שייך לחייבו לחלק עמם את סעודתו היחידה בכפיה ויזונו מן הצדקה.

בנוסף לכך, אף אם נעזז פנינו לחלוק על דברי קודשם של חז"ל בחולין פד הנ"ל ועל המהרשד"ם וזרע אמת ושופריה דיעקב הנ"ל ונאמר שחובת האב לזון את ילדיו הינה אבסולוטית אף אם ימות ברעב משום שחובתו לצאצאיו קודמת לחייו שלו, הרי בפועל גם על ילדיו הקטנים עצמם אנו גוזרים חרפת רעב בימים שהם אצלו שהרי כל ממונו עובר לאמם של הקטינים.

ואכן כבר שמעתי דיינים הסבורים כי צרכיהם הפיזיים של הקטינים קודמים לצורך באבא הנוכח ופעיל בחייהם, ולפיכך סבורים הם כי נכון הדבר שהקטינים יישהו אצל האב והאב יממן את כלכלתם מה ששולל את אבהותו בפועל.

דברים אלו הינם כנגד המושכל הפשוט, כי טובתו המוחלטת של הקטין היא נוכחות משמעותית של שני ההורים בחייו וכי יהיה לו אב שמח, מעניק ונותן, וכבר נכתבו בזה מאות מחקרים]עיין בספר כנס הדיינים התשע"ח עמ' 135-137 והערה 4 שם] טובה זו קודמת לכל רווחה כלכלית כל עוד יש לילד מה לאכול ואינו גווע ברעב ח"ו.

ואמנם בתויו"ט בכתובות פ"ד מ"ו כתב

"א"ת ואי אינו אמיד מה מוציאים ממנו וי"ל כמו בחיוב האשה דאפילו אי לית ליה אלא מזוני דחד יומא חייב למיזנה מנייהו או למיכל בהדה במאי דאכל כמ"ש בטור סימן ע' אבל ודאי אינו חייב להשכיר עצמו בפועל לפרנסם. אפילו לסברת ר' אליהו שכתב שם בטור דבאשה חייב דהתם היינו טעמא דמספר כתובה נלמד אנא אפלו וכו"

אלא דכבר ביארו באוצה"פ סימן עא עמ' נד, דהפוסקים הנ"ל פליגי על תויו"ט, וכן נראה פשוט מדברי הפרישה שהבאנו לעיל, וממילא לית הלכתא כוותיה, ובפרט שדברי התויו"ט האלה לא הובאו להלכה בפוסקים ואילו דבריו בסיפא שאין חייב להשכיר את עצמו כן הובאו בפוסקים, מכאן ילפינן דבהא דמחייב אף בעני לית הלכתא כוותיה.

ועוד, אפילו לדברי תויו"ט בלישנא השניה א"א לכופו אלא למיכל בהדיה דהיינו שבניו הקטנים יאכלו מפתו יחד עמו אבל לא שניטול ממנו ארוחתו וניתן להם.

ועיין שורת הדין כרך י עמ' נט שמאריך להוכיח שהאב לא חייב ללוות ע"מ לפרנס את ילדיו וכ"פ בפד"ר כרך טז עמ' 351 דפטור מללוות ע"מ לזון את ילדיו [ושם כתבו דבאשה נשואה שחייב במזונותיה ולוותה הרי שחייב הבעל לפרוע כמבואר בכתובות קז ה"ה לבניה לדעת הר"ן דמזונות ילדים הנם מכח חובו לאשתו, אך אינו נוגע לגרושה].

ולפ"ז, אפילו אי נימא דכשחייב לזון את אשתו ואת ילדיו מכח חיובו לאם כדברי הר"ן, יתכן לומר, שאע"פ שאין לו כרגע יכולה לגבות מביטוח לאומי, וכשיעשיר יחזיר לביטוח הלאומי כדין אשתו שלוותה, היינו בנשואה, אבל בגרושה ודאי שאינו חייב לה מזונות וחיובו לבנים הינו תקנה עצמאית לשיטת מהר"ם והרא"ש וסייעתם הרי שאם אין לו כרגע, **פטור לגמרי ולא נוצר עליו חוב**, וכ"ש בקטנים מעל גיל שש שהוא מדין צדקה לית דין ולית דיין שעני פטור ולא מחוייב ללוות ולא נוצר עליו חוב, והוא הדין לדין דסבירא לן שגם מתחת גיל שש החיוב הינו מדין צדקה עיין במקום אחר שהארכנו בדיון זה.

ועיין אוצה"פ שם, שא"א לחייב את האב לחזר על הפתחים או לצאת לעבוד בשביל לזון את ילדיו, ואף לשיטת מנחת יצחק דס"ל שחייב לחזר היינו באשתו נשואה וכשיטת הר"ן אבל בגרושה מודה שא"צ לחזר על הפתחים.

ואע"פ שפשוט שראוי לאב לעמוד בחובתו המוסרית למסור נפשו ואף לחזר על הפתחים, וכ"ש לצאת ולהשכיר את עצמו כפועל בכדי לזון את ילדיו כנ"ל, אך,

ביה"ד בשום אופן לא רשאי לכופו על כך ולא ליטול את מה שאין לו וע"י כך לחייבו ממילא לצאת לעבוד או לחזר על הפתחים.

וכך יישב הגאון לב אריה בחולין דף פד את היחס בין הדרכת חז"ל שראוי לאדם לצמצם ממזונו, בכדי שיוכל להלביש את אשתו ובניו יותר במעט מרמתו הכלכלית, ודברי חכמי אושא על כך דחשיב בכלל עושה צדקה בכל עת, **שכל זה בבחירתו הטובה ובנדיבות לבו ולא בכפיית בי"ד**, שהרי "לחמך קודם ללחם ביתך", ופשיטא שתקנת אושא, שהם חכמי הסנהדרין קדמה לדברי הגמרא בחולין פד שהיא מדברי האמוראים, ואע"פ שידעו האמוראים את תקנת אושא, הורו לנו כי לחמך קודם ללחם ביתך ופרנסתו קודמת לפרנסת בני ביתו ואפילו הקטנים ביותר.

דיני המזונות הינם דיני נפשות, דיין המחייב פחות ממה שההלכה מחייבת יתכן שפוגע בקטינים, אך, המחייב יותר ולו בשקל אחד ה"ז גוזל את האב ועלול אף לפגוע בחייו ממש, וכבר ידועים דברי חז"ל החמורים בעניין דיין הנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין וכפי שכתבו הרמב"ם הטור והמחבר ושאר הראשונים, וז"ל הטור הלכות דיינים סימן ח סעיפים ה-ו

ויראה הדיין כאילו חרב מונחת לו על צווארו וכאילו גיהנם פתוחה לו מתחתיו, וידע את מי הוא דן ולפני מי הוא דן ומי הוא עתיד ליפרע ממנו אם הוא נוטה מקו הדין שנאמר אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט ואומר ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפוטו כי לאלהים: וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתסתלק מישאל וכל דיין שנוטל ממון מזה ונותנו לזה שלא כדין הקדוש ברוך הוא נוטל ממנו נפשות:

ועיין בספר כנס הדיינים תשע"ה עמוד 486 בדברים שאמר הגאון הרב שלמה שמשון קרליץ, אב"ד ת"א ופתח תקווה⁴ בכנס הדיינים תשל"ט וז"ל

מה שהזכירו שיש צורך ברחמנות על הילדים שיהיו מופקדים אי משום הא אי אפשר עדיין להוציא ממון, אמרתי פעם מי שמרחם על הילדים ועל האישה יוציא מכיסו כסף וישלם, אבל לחייב את האב להוציא ממנו כסף זה נקרא **גזל**, יש עצה נאמר שאם האישה זורקת התינוק והאב לא רוצה לפרנס, על הקהל לפרנס אותם.

דברי הגאון הגרש"ש קרליץ, שהיה מחשובי וותיקי הדיינים והאבד"ים ושימש יחד עם גדולי עולם ברורים, כי לא ניתן בשם הרחמים על הילדים לעשוק את האב שלא כדין, והדברים נכונים הן לעניין החיוב מעבר ליכולת האב והן לעניין חיוב מעבר לצרכים בסיסיים אותם חייבה ההלכה והתקנה, וכך אמר לי הגר"א אברזיל ראב"ד ירושלים (בדימוס), כי אמר גם הוא בכנס הדיינים שחיוב מזונות שלא כדין הינו גזל גמור.

דברי חז"ל חמורים דיים בשביל לחייב אותנו לדעת היטב כיצד לחייב, את מי לחייב ובאיזה סכום לחייב, לפיכך, ביה"ד בבואו להוציא ממון חייב להיות זהיר ומדויק מאד, הדיין רשאי להוציא ממון רק את מה שההלכה מחייבת בכפיה, ורק ממי שהלכה מחייבת, דיין המוציא ממון באומד הדעת וללא בדיקה מדויקת, הן

⁴ שימש בדיינות ארבעים שנה והיה חברם להרכב של הגר"ע יוסף ורבה של פתח תקוה הגר"ר כץ.

של צרכי המקבלים(הקטינים) והן של יכולות ההורים, הרי זה בכלל הגס לבו בהוראה שידועים דברי חז"ל עליו, וכבר כתב הרמב"ם כי כיום אין מי שיכול להוציא באומד הדעת בלבד וכדפסק רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כד

משרבו בתי דינין שאינן הגונים ואפילו היו הגונים במעשיהם אינן חכמים כראוי ובעלי בינה הסכימו רוב בתי דיני ישראל שלא יהפכו שבועה אלא בראיה ברורה, ולא יפגמו שטר ויפסידו חזקתו בעדות אשה או פסול, וכן בשאר כל הדינין ולא ידון הדיין בסמיכת דעתו ולא בידיעתו כדי שלא יאמר כל הדיוט לבי מאמין לדברי זה ודעתי סומכת על זה, וכן אין מוציאין מן היתומים אלא בראיה ברורה לא בדעת הדיין ולא באומדן המת או הטוען.

סוף דבר, דיני המזונות הינם מהמלאכות הקשות שבמקדש הדיינות, לא ניתן להוציא מהאב ללא שבדקנו היטב את יכולת האב ואת צרכיו שלו ולאחר מכן את צורכי ילדיו הבסיסיים.

סיכום:

1. חיוב מזונות קטינים הינו כפי צרכיהם וכעניי שבישראל.
2. חובה להשאיר לאב כדי מחייתו.
3. אב עני פטור ממזונות קטינים מן הדין ולא ניתן לכופו בביה"ד, אך, ראוי לו שיעשה כל מאמץ לזון את ילדיו, ואם אינו יכול, יבואו הילדים אל האב והוא יחלוק איתם את לחמו.
4. אב עני הפטור ממזונות, לא נוצר לו חוב ולא ניתן ללוות מאדם פרטי או דרך ביטוח לאומי וכדומה ולחייבו להשיב כשירווח לו.